

Josip Vidmar

Predvsem, tovariši in tovarišice, bi rad povedal to, da sam nisem nikdar bil nikakršen avantgardist, da sem imel absolutno oddaljen odnos do te smeri, kakršnega ni imel ne Kogoj, ne Podbevšek in ne tisti, ki so avantgardo v Sloveniji ustvarjali. Poleg tega se mi je zdela avantgarda od nekdanj zelo kompliciran izraz za razne umetniške smeri in pojave, kot so ekspresionizem, konstruktivizem, abstrakcionizem in tako dalje. Tako da se nisem hotel v te stvari nikdar nekako vključiti, temveč sem vedno ostal ob strani.

Kar se tiče Treh labodov. Naključje je nanese, da sem bil udeležen v novomeški pomladi in da sem pri tej pomladi, ki je bila v jeseni, pregleдал in spoznaval stvari, ki jih sicer ne bi poznal. Poleg tega moram reči, da me je od vse slovenske umetnosti, ki se danes šteje v avantgardo ali jih prištevajo v avantgardo, da me je v bistvu zanimal samo in predvsem Kogoj, čeprav se nisem nikoli z muziko ukvarjal zelo intenzivno, pač pa me je prepričal Kogoj edini od vseh teh ustvarjalcev, če omenim samo še Podbevška ali Franceta Kralja in tako dalje. Edini me je po svoje kot muzik prepričal o tem, da je v njem živ talent in da je sam živa ustvarjalna muzikalna osebnost. Tega pri obeh drugih, ki sem ju omenil, nisem čutil tako intenzivno, čeprav sem vsakemu od njih vendarle priznaval neko prepričevalno darovitost — tako Podbevšku kot Francetu Kralju v slikarstvu. V Novem mestu smo se pravzaprav dokončno podružili, Kogoj, Podbevšek in jaz. Na tedanjih prireditvah smo predstavljali neko posebno trojko, ki je nastopala enotno in dooločno v polemikah in pogovorih. Sicer nismo imeli stikov. Vendar smo se pogovarjali o umetnostnih razmerah v Sloveniji in razpravljali o tem, da bi morda le bilo dobro za te nove pojave, ki se oglašajo na Slovenskem umetnostnem svetu, ustvariti novo glasilo. Tako smo razpravljali o teh stvareh in se odločili, da bomo stvar kasneje v Ljubljani resno premislili in resno skušali organizirati.

Vodilno vlogo med nami tremi je imel Kogoj, ki ni bil samo, po mojem mnenju, pomemben muzik, temveč je bil tudi intelektualna potencia izredne moči in izredne prepričevalnosti. Trdil je, da nova umetnost, ki nastaja med nami, mora dobiti svoje glasilo. Da bomo to dokazali, je potrebno v pozni jeseni in zimi v Ljubljani organizirati razne nastope. Se pravi Kogojev koncert, Podbevškov nastop, kasnejšo razstavo bratov Kraljev. Ko je bilo to predstavljeno naši javnosti, smo imeli občutek, da smo dovolj povedali in dovolj pripravili tako revijo. Pogovarjali smo se o naslovu, imeli smo vsake vrste naslove, vendar je obveljal predlog, ki ga je, mislim, postavil Podbevšek, Trije labodje. Realizacija se je izvršila potem, ko sem pri svojem bivšem vojaškem tovarišu in škofjeloškem magnatu Vinku Hajnriharju dobil na razpolago takrat kar čedno vsoto dvesto tisoč kron, ki smo z njo svobodno razpolagali, ne da bi bili o uporabljanju spraševali njega in ne da bi mu bili

primorani položiti račune o tem. Vendar smo obračun na koncu strogo izvedli.

Ko smo imeli ta denar zbran, se je seveda stvar začela. Prvo številko smo nekako složno uredili Podbevšek za literaturo kot urednik, urednik muzikalne priloge in razprav o muziki je bil Kogoj, načelne članke pa sem urejal in pisal sam. Toda tega je bilo sorazmerno malo. Glose, ki smo jih na koncu revije tiskali, so pa pisali razni avtorji. Vendarle boste opazili, čeprav sem to stvar močno zaviral, v prvi številki afront proti Župančiču, ki ga je napisal Kogoj, kjer mu očita, da je na Cankarjevem pogrebu priznal, da Cankarja v celoti ni poznal in da ga ni razumel, kakor da bi bila dolžnost kateregakoli pesnika, pa magari prijateljskega pesnika, prebrati vse, kar je njegov tovariš napisal. To pa je včasih zelo težko, včasih pa tudi nemogoče.

Ta napad je bil izveden. Medtem pa je Podbevšek iskal v Ljubljani eksistenco. Bil je popolnoma brez sredstev, stanovanje mu je dajal zastoj na razpolago Kogoj, hrane pa mu ni mogel dajati, ker je še sam ni imel. In njegova družina tudi ne. Kogoja sem včasih povabil k nam na kako kosilo ali večerjo. To ni bilo tako važno niti zanj, čeprav je lahko vsaj jedel, česar vsak dan ni imel na razpolago. Tako je bil Podbevšek prisiljen iskati eksistenco. Prek mladega adepta literarne umetnosti Kocijančiča se mu je odprla možnost, da se je seznanil s socialističnim krogom Bernota, ki je bil tudi glavni urednik tedanjega Napreja. Tam je Podbevšek imel obljubljeno službo, ki jo je kasneje tudi nastopil. Se je pa ob tem toliko razvnel za socializem in za socialistične ideje, da je hotel Kogoja in mene prepričati, da morajo Trije labodi kreniti v socialistično smer. Midva pa sva bila ekskluzivno umetniško usmerjena. Ni nama bilo do nikakršne politike, temveč samo za to, da bi se umetnost svobodno in čim intenzivneje lahko razvijala. Njegovega predloga nisva sprejela in Podbevšek se je odločil, da odide iz Treh labodov, kar je potem tudi javno razglasil v prvi številki svojega Rdečega pilota, ki ga je začel izdajati.

Tako sva ostala kot urednika s Kogojem sama. Za drugo številko pa sva šla najprej k Župančiču, da bi od njega dobila prispevek, čeprav smo ga v prvi številki tako rekoč napadli. Župančič naju je zelo lepo sprejel in nama dal pesem Veš, kako raste hrast. Skratka, s tem smo vendarle od ekstremnega avantgardizma zapluli v neko zmernejšo strujo, ki je mogla priznavati umetniške vrednote tudi konvencionalnemu slovenskemu poetu, če smem tako reči, Otonu Župančiču. Tole je bil v glavnem potek te stvari. Zakaj? Kako globoko je bilo Podbevškovo socialistično prepričanje? To je težko soditi. Vendar pa mislim, da posebno globoko res ni bilo, ker vem, da se je kasneje udinjal za pomožnega tajnika glavnemu tajniku radikalne stranke za Slovenijo Stefanoviču, ki je bil tudi doma iz Novega mesta. Podbevšek, mislim, ni bil v teh stvareh nikoli bog ve kako trden, res ne, trden je bil samo v svojem umetniškem stremljenju. Vendar mi je v dvajsetih, enaindvajsetih, dvaindvajsetih in triindvajsetih letih, ko smo se še sestajali mi trije, večkrat pripovedoval, da piše nove pesmi. Nekaj mi jih je celo pokazal, ampak to so bile v bistvu zelo revne stvari, nekako moralistična, pa niti ne socialno-moralistična, ampak prav moralistična poezija, ki jo

seveda nisem mogel akceptirati in o kateri sem mu rekel, da po mojem mnenju to ni nič. Ni tisto, kar bi moralo biti.

Kako je on naprej deloval, veste vsi. Molčal je, kot poet popolnoma umolknil in je še v eni zadnjih izjav, ki jih je v nekem intervjuju, zadnjem, ki je bil objavljen, še povedal, da bo nova zbirka, ki jo pripravlja, odkrila vzroke in razloge, zaradi katerih je padel v tako trdovraten in neozdravljiv molk, ki je trajal desetletja in desetletja. Tam pravi, da je to največja skrivnost njegovega življenja, ki jo bo v novi zbirki razložil in razodel. Do tega pa ni prišlo. Njegova hčerka, s katero sem v zvezi, mi je rekla, da ni našla bog ve koliko pesmi, in da ne ve, ali jih je sploh treba komu pokazati. Rekel sem ji: Če jih ne želite pokazati meni, jih pokažite komurkoli, ampak komurkoli, ki je za sprejetje takega materiala kvalificiran. Do sedaj pa se ni odločila. Čeprav je meni Podbevšek, kajti ves čas pred smrtjo je bil velikokrat pri meni, ker je bil na Akademiji uslužbenec, večkrat trdil, da piše pesmi in da bom jaz prvi, ki bo to zbirko bral. Do tega tudi ni prišlo, kajti smrt ga je iznenadila, ne da bi se bil mogel resnično pripraviti za odhod iz te naše življenjske srede.

S Kogojem pa veste, kako je bilo. Zanimivo je, da je Kogoj potem v blaznosti še komponiral, in nekateri muziki stvari poznate. Mislim celo, da so nekatere stvari še sprejemljive, nekatere pa sploh ne, kolikor vem. Ampak tako trdijo poznavalci tega materiala, jaz tega ne morem pregledati in ne presoditi.

Prijateljstvo med Kogojem in Podbevškom pa je ostalo. Podbevšek ga je tudi v kasnejših letih, v času prijateljeve blaznosti, obiskoval, se sestajal z njim, se pogovarjal o vseh mogočih stvareh, o katerih mi je trdil, da je Kogoj popolnoma razumno govoril do trenutkov, ko je padal v svoje fiksne ideje in blodnje. Podbevšek sam se je zelo intenzivno ukvarjal z liriko vsega sveta. Zadnji njegov idol je bil ameriški pesnik Ezra Pound. To je znano, in kdor ga pozna, ve, da je bil to resničen pesnik, čeprav je imel svoje politične muhe, zaradi katerih je moral marsikaj prestajati v Ameriki. Proslavljal je fašizem, Musolinija itd.

Podbevšek v osvobodilni borbi: V času, ko je nastajala fronta, je bil, kolikor sem ga mogel takrat srečevati, simpatizer in celo član OF, aktivist takrat ni bil, pač pa je bila to njegova žena Štefanija, ki je kasneje tudi napisala dosti znamenito in vredno knjigo o Svetem Urhu. On je bil prevsem zelo previden in se ni mogel odločiti za to, da bi bil šel v gozdove ali kaj podobnega. Tudi zato ne, ker je bil kot tuberkulotik stalno v nevarnosti za življenje. Njegova pljuča so bila polna kavern. Eksistiral je lahko, ni pa se mogel odločiti za kakšno aktivnejšo vlogo. Po vojni je bil nekaj časa v ministrstvu prosvete, nato je bil imenovan za tajnika v gledališču. Tam se je z Jušem Kozakom sprl, odšel nazaj na ministrstvo in navsezadnje je bil postavljen, kot se temu reče, na razpoložanje. Takrat je prišel ponovno k meni in me, bil sem že predsednik Akademije, prosil, naj ga kako spravim pod streho; to sem takoj opravil in ga vzel za upravnika akademijskih poslopij. Služba, ki jo je po mojem mnenju dobro opravljal, in zelo vestno. Vsaj prizadeval si je neverjetno vneto. Drugače ne bi vedel o njegovem življenju prav veliko, ker je bil zelo rezerviran, sam pa tudi nisem zelo radoveden

človek. Kar mi ljudje povedo, sprejemem, sprašujem pa nerad. In tako sva sorazmerno v neki prijateljski distanci živela do konca. Vendar se je zelo navezal name, ravno zaradi te usluge, ker sem ga spravil ponovno h kruhu, mi je vse svoje stvari dajal na vpogled. Tako tudi njegovo knjigo o Jakopiču, ki je izšla po njegovi smrti, pri kateri sem mu dal neke nasvete, ki jih je iz uvidevnosti upošteval. Moram pa povedati, kar se njegove poezije tiče, še to, da mi je poročal, kako ga nekateri zelo mladi ljudje, med katerimi mi je imenoval Denisa Poniža, ki je prišel k njemu in ga pregovarjal, da bi ponovno izdal vsaj Človeka z bombami. Pripovedoval mi je to, da je tudi temu mlademu človeku rekel, da tega ne bo storil, ne želi, da bi ta knjiga še enkrat izšla. Zakaj ne? Ker se ne strinjam več z njo. To je povedal tudi meni. V čem pa se ne strinja, mi pa ni povedal. Tako je vendarle vse to ostalo tudi zame precejšnja uganka. Vem samo, da se je nekako urazumil in iztreznil, njegov osnovni impulz je pa vendarle ostal tak, kot je bil, ko je nastajal Človek z bombami.

Kdo bo to razložil? Nihče, razen če res eksistirajo njegovi zapisi o drugi zbirki, v kateri bi pokazal, kakor je trdil, zakaj je toliko let moral molčati. To je tudi sam imel za najvažnejšo in zanj najtežjo skrivnost njegovega življenja. Tako se je to trilabodstvo končalo. Ostal sem sam, ampak še vedno človek, kritik, ki ne pripada nobeni struji, niti nekdanjemu niti sedanjemu avantgardizmu, temveč človek, ki pripada umetnosti in ki skuša po svoji uvidevnosti umetnosti pomagati do novega nastopa. To je vse.

Ivan Mrak

Moj nastop v letu 1925 z *Obločnico*, ki se rojeva, je zelo natančno opisan v knjigi *Smer in protismer*, ki je izšla v območju revije 2000 v l. 1984. Delo je v celoti izgubljeno, prof. Marja Boršnik pa je po naključju prišla do nekih fragmentov, ki so v omenjeni knjigi objavljeni. Doživel sem mnogo avantgardnih nastopov, ki so jih ljudje sprejemali kot nekaj samo po sebi

umevnega. Ta moj nastop v Mestnem domu pa je bil sprejet vse prej kot normalno. Pripomniti moram, da je občinstvo prekmerno napolnilo dvorano in so se zapoznelci zgnatli po stopnicah. Kljub navzočnosti Josipa Vidmarja, Otona Župančiča, Pavleta Golie, Frana Terseglava in in drugih kulturnikov se je stvar izrodila v nezaslišan škandal. Meni ni bilo jasno, zakaj je do škandala prišlo. Šele v novejšem času, ko sem pregledoval še obstoječi tekst, sem uvidel, da so v njem stvari, ki so bile za tisti čas popolnoma nepojmljive, kaj šele, da jih kdo javno izpoveduje. Kritično sta se oglasila dr. Milutin Zarnik v Slovenskem narodu in Fran Govekar v Jutru. Obsodila sta ga kot nezaslišan mladostni eksces. Skratka, mar ni vsak eksces v umetnosti, ki zbudi reakcije prek normalnega sprejemanja, ki nekaj odkrije, ki udari na splošno